

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ERBAA

Yrd. Doç. Dr. Abdullah İLGAZİ* - Salih CENİK

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ülkemizde başlayan işgaller, ülkenin dört bir yanında büyük endişelere neden olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu bu zor durumu fırsat bilen Rumlar, Karadeniz sahili boyunca düşmanca faaliyetlerini artırmış ve Pontus Rum devleti kurma hayallerini gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir.

Pontusçuların faaliyet alanı içinde yer alan Erbaa'da yaşayan müslüman nüfus, bölgede Rumlar tarafından kurulan silâhlı çetelere karşı örgütlenme çalışmalarına hemen başlamıştır. Erbaa halkı bir taraftan bu çetelere karşı mücadele ederken diğer taraftan ulusal kurtuluş çalışmaları içinde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa, Erbaa, Rumlar, Mustafa Bey, Şevki Rifat Bey.

---

* Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

The occupations starting in our country after the signiture of Mudros Armistace have caused the great hesitations in all country. Rums who have used this situation as on opportunity increased the hostile activities along with the Black Sea costals and gained the way to rialize the dream of founding Pontus Rum State.

The muslim population living in Erbaa located within the activity scope of Pan-Pontus in Erbaa have been just begun to organize against the military bands established in the region by the Rums. While Erbaa population struggled against these bands, on the other hand, they had a position in national salvation endeveaours.

Key Words

Mustafa Kemal Pasha, Erbaa, Mustafa Bey, Şevki, Rifat Bey.

Giriş

Tokat ilinin kuzeyinden geçen Kelkit vadisi içerisinde yer alan ve doğuyu batıya bağlayan önemli geçiş yolu üzerinde bulunan Erbaa¹ toprakları, Anadolu'da eski çağlardan günümüze kadar önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. 15. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti ile Doğu Anadolu'da kurulan Türk devletleri arasındaki sınır üzerinde bulunmuş, 1473'de Akkoyunlular Devleti ile yapılan Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girmiştir².

Bugünkü Erbaa'nın merkezini oluşturan Ereğ³, Kelkit çayının sol yakasında bu ırmağa 3 km. uzaklıkta 5-10 haneli "Aşağı Köy" denilen bir mezra halinde kurulmuştur. 1859 yılında nahiye olarak teşkilatlanan Ereğ, 1872 yılında da Erbaa adıyla Sivas Vilâyeti'nin Amasya Sancağı'na bağlı bir kaza haline getirilmiştir. 1892 yılında Erbaa Kazası Amasya Sancağı'ndan alınarak Tokat Sancağı'na bağlanmış ve günümüze kadar bu şekilde devam etmiştir.

Erbaa, gerek Birinci Dünya Savaşı'nda gerekse Kurtuluş Savaşı'nda işgallerden uzak bir bölge olması dolayısıyla işgale uğramamıştır. Bununla birlikte Erbaa ve civar köyleri Rum ve Ermeni nüfusu barındırması nedeniyle azınlıkların zararlı faaliyetlerinin görüldüğü bölgeler arasında yer almıştır.

1. İşgaller Karşısında Tepkiler ve Örgütlenme Çalışmaları

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Erbaa, Tokat Sancağı'na bağlı bir kaza durumundadır⁴. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Batı Anadolu'da Yunanlılar, Güneyde Fransızlar ve Ermeniler tarafından gerçekleştirilen işgaller, tüm yurttaki olduğu gibi Erbaa'da yaşayan Müslüman halkı endişeye düşürmüştür. Bu sırada Karadeniz sahili boyunca Pontus Rum Devleti kurma çabasında olan Rumlar, Erbaa'da da çeteler kurarak faaliye-

1 Sonusa, Taşabat, Karayaka ve Ereğ olmak üzere bu dört yerleşim yerlerinden oluşan yönetim birimine Nevâhi-i Erbaa denilmiştir. Bkz., Şehri Temiz- Şükrü Peynirci, "Erbaa"(Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür), Erbaa 1996, s. 24.

2 "Erbaa" mad.,c. XV, *Türkler*, Ankara 1968, s. 257.

3 Erbaa İlçesi'nin önceki adıdır. Bkz., Temiz-Peynirci, *a.g.e.*, s. 24.

4 Aynı madde, c.XV, *Türkler*, s. 257.

te geçmişlerdir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasında zayıflayan devlet otoritesi nedeniyle asayiş bozan olaylar artmış ve çeşitli çeteler türeyerek burada yaşayan halka zarar vermeye başlamışlardır.

Erbaa halkı vatanın içinde bulunduğu durum ve yörede Pontusçu çetelerin ortaya çıkardığı tehlikenin büyüklüğünü erken kavrayarak teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Özellikle Yunanlıların İzmir'i işgali ve devamındaki gelişmeler, Erbaa halkında ulusal bilincin uyanmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri yanında girdiği Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkmış ve son derece ağır şartlar içeren Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. İtilâf Devletleri'nin barış görüşmeleri için topladıkları Paris Barış Konferansı'nda Yunanlılar'a Batı Anadolu'yu işgal etme izni vermeleri üzerine⁵, Yunanlılar 15 Mayıs 1915'de İngiliz savaş gemilerinin koruması altında İzmir'e asker çıkarmıştır. İşgalle birlikte başlayan mezalim, soygun, yağma hareketleri⁶ tüm Anadolu'da tepkilere neden olmuştur.

İzmir'in işgali sabahı "Redd-i İlhâk Heyet-i Milliyesi" tarafından bütün vilayet, sancak, kaza ve nahiye belediye başkanlıkları ile milli kuruluşlara gönderilen telgraflarla⁷ işgal Anadolu halkına duyurulmuş ve derhal Anadolu'dan çok sayıda protesto telgrafları ilgili makamlara gönderilmeye başlanmıştır⁸. Anadolu'dan protesto ve mitinglerle İzmir'in işgaline tepki gösterilmesinde şüphesiz Anadolu'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Mayıs 1919'da Havza'dan valilere, müstakil mutasarrıflıklara ve

5 M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistandaki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s.86-87; Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919- 2 Ağustos 1920)*, Ankara 1998, s.28.

6 Yunanlılar'ın İzmir ve çevresindeki faaliyetleri için bkz., Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara 1999, s. 80vd.

7 Bu telgraf metni; "İzmir ve havalisi Yunan'a ilhâk ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakâtı kamilen ayak ve heyecanda. İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingli telgraflarla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihâka hazırlanınız. Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması. 14/5/1335. İlhak-ı Redd Heyet-i Milliyesi" Bkz., Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1969, s.27.

8 Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgalinin Anadoludaki Tepkileri", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl:1, S.1, (Mayıs 1988), s.67 vd.

bazı kolordu komutanlıklara gönderdiği genelgenin çok büyük etkisi olmuştur⁹. Bütün Anadolu'da olduğu gibi Erbaa'dan Redd-i İlhak Cemiyeti Başkanı Kirami imzasıyla Sadrazamlık Makamı'na gönderilen 29 Mayıs 1919 tarihli protesto telgrafında Erbaa halkının düşünceleri şu şekilde dile getirilmiştir;

"İttihatçı güruhunun bilinen harbe katılmaları dolayısıyla vatandaşlarımızla birlikte üç milyon evladını kaybeden biz biçâre Türkler, Mösyö Wilson'un dünyaya ilân ettiği prensipten istifade edilerek milletler arasında Türklerinde mukadderatına hakim olacağı ümidinde bulunuyor idik.

Yüzyıllardan beri Türk yönetiminde kalan vilâyetler arasında en çok Türklüğü temsil eden İzmir'in büyük Türk çoğunluğu göz önüne alınmayarak, diğer bir hükûmete ilhak ettirildiğini üzüntü ile haber aldık. Dünya kavimleri arasında yalnız İslâm milletlerinin Wilson prensipleri kapsamı dışında tutulduğunu gösteren şu ilhaki, bütün varlığımızla protesto eder ve bu kanlı çetelerin zulmüne yenilerek kan ve ateş tufanından yeni kurtulmuş yüzyılımızın gelenekleri ve tarihi, fazilet ve mukaddesâtı ile dünya kavimleri arasında altı yüzyıldan beri ilhaki İslâmlar arasında sebep olacağı büyük tesirin kurulacak olan yeni dünya düzeni üzerindeki etki derecesini İtilâf Devletleri'nin dikkatine arz ve yapılacak ilhaki protesto ederiz"¹⁰.

Erbaa halkı Batı Anadolu'nun işgalini protesto etmekle kalmamış aynı zamanda İzmir'de Yunan işgaline maruz kalan halka destek olmak amacıyla kendi aralarında topladıkları 16940 kuruşu 1920 yılı Şubat ayında İzmir felaketzedelerine göndermişlerdir¹¹. 16 Şubat 1920 tarihli İrade-i Milliye gazetesinde Amasya, Havza ve Erbaa'dan giden yardımlar anlamlı bulunmuş, bu örnek davranışa teşekkür edilerek memleketin diğer yerlerinden de böyle yardımların beklendiği açıklanmıştır¹².

9 Nutuk, c.I, s.33; Hatipoğlu, a.g.e, s.96; Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi**, 1918-1938, Ankara 1988, s.48.

10 Tülay Duran, " Türk Millet Mücadelesinden Örnekler, Millî Direnme, Düşman İşgallerine Karşı Protesto Telgrafları (VI)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 6, (Temmuz 1997), s.19.

11 İrade-i Milliye, 16 Şubat 1336, Numara: 25.

12 Aynı yer.

İtilâf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sürerken aralarında yaptıkları gizli antlaşmalar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmışlardır¹³. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler tarafından işgal edilen Güneydoğu Anadolu bölgesi, savaş sonunda değişen şartlar nedeniyle 15 Eylül 1919'da Fransızlar'la imzalamış oldukları Suriye İtilâfnamesi'yle yerlerini Fransız işgal kuvvetlerine bırakmışlardır¹⁴. Fransızlar'ın Ermeniler'le birlikte başlattıkları işgal hareketi tüm Anadolu'da tepkiyle karşılanmış, 16 Mart 1919'da Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşanın Antep, Urfa, Maraş'ın işgalini protesto etmesi¹⁵, Anadolu'dan protestoların artmasına neden olmuştur. Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 27 Ocak 1920'de ilgili makamlara gönderdiği protesto ile Maraş'taki Fransız üniforması giymiş Ermeni lejyonlarının mezalimine dikkat çekilerek bu duruma son verilmesi istenmiştir¹⁶.

İtilâf Devletleri'nin işgalleri bununla da kalmamış, daha Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen sonrasında İstanbul'u fiilen işgal etmişlerdir¹⁷. Anadolu'nun değişik bölgelerinin İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi karşısında Anadolu'da bulunan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Millî Mücadele hareketi başlamış ve kısa zamanda güçlenerek Anadolu halkı tarafından benimsenmiştir. Bu durumu gören ve Millî Mücadele'ye olumlu bakan Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile yapılan Amasya Görüşmeleri'nden sonra Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin toplanması kararlaştırılmıştır. İstanbul'da açılacak olan Meclis-i Mebusan için yapılan seçimleri büyük çoğunlukla Millî Mücadele taraftarı kişiler kazanmıştır. 12

13 Bu antlaşmalar için bkz., Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, c.III, Kısım VI, Ankara 1991, s.29 vd; Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Ankara 1986, s.13 vd.

14 Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*, Ankara 1990, s. 45.

15 Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri 1917-1938*, Ankara 1964, s.124.

16 Erbaa halkının Maraş protestosu şu şekildedir; "Vatanı müdafaadan başka bir âmâlimiz olmadığı halde, Maraş ve havalisinde Türk ve Müslümanlar'ı el-yevm kan ve ateş altında bırakmakla istihbâr edilen alem-i medeniyenin bizleri Fransız remzli üniformaları labis Ermeni zalimlerinin mezalimine maruz bırakmayacağını ve vatanımızın tamamıyetine riayet edileceğini el-ân ümid ediyoruz. Bu faciaya nihayet verilmesini insaniyet ve medeniyet namına rica eder ve işbu vukuat-ı müessife-yi dahi protesto ideriz". Bkz., Akbıyık, a.g.e., s. 244; Mehmet Şahingöz, "Maraş'taki Ermeni Mezalimi Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Ankara 1994, s. 1112.

17 Kocatürk, a.g.e., s. 7.

Ocak 1920'de açılan mecliste Felâh-ı Vatan Gurubu'nu kuran Millî Mücadele'ci milletvekillerinin çalışmalarıyla 17 Şubat 1920'de "Misak-ı Millî" kararları alınmıştır¹⁸. Misak-ı Millî kararları İtilâf Devletleri'ni harekete geçirmiş ve 16 Mart 1920 sabahı İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. İşgallerle birlikte katliamlar yapmaya başlayan işgalci kuvvetler, aynı gün elli kadar İngiliz askeriyle Şehzadebaşı'ndaki 10. Kafkas Fırkası Karargahı'na girerek yatmakta olan Türk askerlerine ateş açmışlardır. Olayda 4 Türk askeri şehit olmuş, 10 askerde yaralanmıştır. Yaralılar arasında vatani görevini yapmakta olan Erbaa'lı Hasan oğlu Abidin'de bulunmaktadır¹⁹. İtilâf Devletleri İstanbul'u işgalleri sırasında Meclis-i Mebusan milletvekillerinden bazılarını tutuklamak suretiyle meclis çalışmalarını engellemişlerdir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı izleyen işgaller yurdun dört bir yanında endişe ile takip edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleri'yle barış yapabilmek için, onlarla uyum içinde olma siyaseti, Anadolu halkında doğup büyüdüğü şehirlerin işgalci devletlerin veya azınlıkların eline geçmesi endişesi karşısında biraraya gelip örgütlenme hareketinin başlamasına neden olmuştur²⁰. İşgallerin başladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ertesinde Müdafaa-i Hukuk²¹ adı altında cemiyetler kurulmuştur. Erbaa'da da gerek Anadolu'nun işgali olayları gerekse Rum ve Ermeni azınlıklarını barındıran çevre köylerinde çete faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte Erbaa Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuştur. Erbaa Redd-i İlhak Cemiyeti, İtilâf Devletleri'nin ve onların Anadolu'daki destekledikleri Rum, Ermeni çetelerinin ortaya koydukları mezalimlerine karşı protestolar yayınlamıştır. Anadolu'da gelişen olaylara duyarsız kalmayan bu cemiyetin içerisinde görev yapan kişiler, İzmir işgalini protesto etmek için çekilen telgraf metninden edindiğimiz bilgilere göre şunlardır; Başkan Ali Kirami Bey, üyeler, Fethullah Bey, Mustafa Bey, Avni Bey ve Hasan Bey'lerdir²².

18 A.g.e., s.132; N. Fahri Taş, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, I, İstanbul 1995, s.195-196.

19 *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.22, (Aralık 1957), Belge No: 563-2.

20 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, I. Kitap, Ankara 1991, s.123.

21 Hakları savunma cemiyetleridir. Millî Mücadele'nin Müdafaa-i Hukuk devresi ile ilgili geniş bilgi için bkz., Tarık Zafer Tunaya, *Türkiyede Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul 1952, s. 472.

22 Duran, a.g.m., (VI), s. 19.

Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin teşkilâtlanmasına büyük önem vermiştir. Özellikle Heyet-i Temsiliye ile birlikte Sivas'tan Ankara'ya gidişlerinde bazı yörelerde Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları'nın kurulmadığını görmüş ve bu konuda Heyet-i Temsiliye adına Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'ne 6 Ocak 1920 tarihinde gönderdiği genelgede, Müdafaa-i Hukuk teşkilatları olmayan yerlerde bir an önce cemiyet tüzüğüne uygun teşkilatlanmaya gidilmesi direktifi verilmiştir²³. Bu genelgenin yayınlanmasından sonra Tokat Sancağı'ndaki ilçelerde teşkilatlanmalar hız kazanmış ve Erbaa'da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmak suretiyle Millî Mücadele çalışmaları yürütülmüştür. Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, Başkan Alim (Ateş) Bey, üyeler İmamoğlu Şevki (Önder) Bey, Mustafa (Tanoba) Bey, Erzurumlu Mevlüt (Özalp) Bey, Ziya (Gegin) Bey ve Sivas'lı Hafız Müdür olarak bilinen Tekke Nahiyesi Müdürü'nden oluşmaktadır²⁴. Cemiyet bir yandan Millî Mücadele'yi Erbaa halkına doğru bir şekilde anlatmaya çalışırken diğer yandan da işgallere karşı protestolar yayınlamak suretiyle tepkisini dile getirmiştir. Ayrıca işgal bölgelerinde bulunan insanlara yardımlar göndererek onların acılarını paylaşmaya çalışmıştır.

Millî Mücadele'de yöneticilik yapan Erbaa ileri gelenleri, bu harekete karşı olumsuz tavır takınmamışlar aksine ellerinden gelen desteği vermeye çalışmışlardır. 1915-1916 yılları arasında belediye başkanı olarak görev yapan ve daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde yer alan Mustafa (Tanoba) Bey ve Şevki (Önder) Bey'ler, cemiyete kasalarını açmak suretiyle maddî desteklerini esirgememişler, Erbaa'da oluşturulmuş Kuva-yı Milliye birliklerinin iâşe ve maaşlarını üstlenmişlerdir²⁵. 1916-1920 yıl-

23 Mustafa Kemal Paşa verdiği bu direktifte, "Tüzüğe uygun mahalle, köy ve bucak örgütleri ivedilikle kurulmalı, köylütere tüzük ve bildirge kapsamı anlaşılacak bir biçimde açıklanmalı ve anlatılmalıdır. Bunun için merkez kurulu üyelerinden yada güvenilir kişilerden gerekente köylere ve bucaklara gönderilerek yada köy ve bucakların saygın kişileri merkeze getirilerek genel ve yerel durumlara göre zaman geçirilmeksizin yapılmalıdır. Nerelerde merkez kurulları ve yönetim kurulları kurulmuşsa gerek yerleri ve gerekse merkez kurulunu oluşturan kişilerin adları bildirilmeli ve her hafta başında haftalık çalışmanın durumunu gösterir bir defter düzenli olarak tutulmalıdır. Geniş bilgi için bkz., Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, c. 1, Ankara 1995, s.357-358.

24 Bedrettin Oral- Ziya Sümer, *Erbaa (Erekt)*, Ankara 1968, s. 80; Temiz-Peynirci, a.g.e., s. 81.

25 Oral- Sümer, *aynı yer*.

ları arasında belediye başkanlığı yapan Fethullah Bey, Redd-i İlhak Cemiyeti içerisinde yer almış, 1920-1922 yılları arasında da aynı görevde bulunan Ahmet Hazım Efendi, Millî Mücadele'ye olumlu bakan yöneticiler arasında yer almıştır²⁶.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında şüphesiz din adamlarının tutumu önem kazanmıştır. Millî Mücadele'ye halkın desteğini sağlamada önemli görevler yapan din adamları arasında, Erbaa Müftüsü Hoca Fehmi Efendi'de yer almıştır²⁷. Vatansever aydın bir din adamı olan Fehmi Efendi, Millî Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatmış, Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev almıştır²⁸. İstanbul Hükûmeti 11 Nisan 1920'de Şeyhulislam Dürrişade Abdulfah Efendi imzasıyla Millî Mücadele'yi hedef alan İstanbul fetvasını yayınlamıştır. Bu fetva Anadolu'da tepki ile karşılanmış ve bunun üzerine Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rifat Efendi'nin başkanlığında 14 Nisan 1920'de Ankara fetvası hazırlanmıştır. Ankara fetvası 16 Nisan 1920'de Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'nca Anadolu'ya gönderilerek bütün müftülöklere tebliğ edilmiş ve bu fetvayı her müftünün onaylaması talep edilmiştir²⁹. Fetva Anadolu'da Millî Mücadele yanında yer alan müftülerce imzalanmıştır. Erbaa Müftüsü sıfatıyla Fehmi Efendi Ankara fetvasını tasdik etmek suretiyle³⁰, Millî Mücadele'nin yanında olduğunu kanıtlamış ve aynı zamanda da halka örnek olmuştur.

İstanbul'da açılan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Misak-ı Millî kararlarını alması üzerine İtilâf Devletleri'nce işgal edilmesi, Ankara'da yeni bir meclisin toplanmasını zorunlu hale getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de yayınladığı seçim genelgesiyle Ankara'da açılacak yeni meclis için çalışmalar başlatmıştır. Aynı zamanda Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşanın bu bildirisi üzerine yeni kurulacak hükümetin millî isteklere uygun nitelikte kurulması için Meclis-i Mebusan'a

26 Aynı yer.

27 Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, c.I, Ankara 1999, s.26.

28 Sarıkoyuncu, a.g.e., c.II, s.211.

29 Sarıkoyuncu, a.g.e., c.II, s.40.

30 Sarıkoyuncu, a.g.e., c.II, s.211.

telgraf çekerek millî egemenliğe dayalı bir meclise baştan itibaren destekleyeceğini göstermiştir³¹. Tokat'ta 27 Mart 1920'de Birinci Meclis seçimleri yapılmıştır. Erbaa Müftüsü Hoca Fehmi Efendi Tokat'tan seçilen 5 milletvekili arasında yer almış, ancak mazeret beyan ederek istifa etmesi üzerine yerine Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey milletvekili olmuştur³².

23 Nisan 1923'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Batı Anadolu'da Yunanlılar'la mücadele ederken aynı zamanda 1920 ilkbaharında İstanbul Hükümeti'nin ve İtilâf Devletleri'nin desteklediği iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ülke genelinde hızla yayılan isyanlar, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'na hakim bölgelerde, Ankara'yı çepeçevre kuşatan bölgelerde ve Doğu Anadolu'da etkili olmuştur. 7 Eylül 1920'de Erbaa bölgesinde Kara Nazım ve Çopur Yusuf adlı kimseler isyan etmişlerdir³³. Ancak bu isyan fazla büyümeden Millî Kuvvetler tarafından bastırılmıştır.

Uzun süren savaş yılları yokluk, umutsuzluk yaratmış, asker kaçaklarının çoğalmasına yol açmıştır. Özellikle asker kaçakları ayaklanmaların insan gücünü oluşturmuştur³⁴. Ülkenin değişik yerlerinde çıkan iç isyanlarla birlikte çetecilik faaliyetleri de görülmüş ve bu durum düşmanla mücadeleyi zorlaştırmıştır. Millî Mücadele döneminde Erbaa ve civar köylerinde faaliyette bulunan çeteler şunlardır: Tekke Köyü'nden Abbas Pelitli, Beldağlı İzzet, Ağcakeçi Köyü'nden Çerkes Ahmet, Kozlu Köyü'nden Deli Abdullah(Hatko), Fidi Köyü'nden Deli İbrahim, Karayaka Kasabası'ndan Halil, Zoğallıçukur Köyü'nden Kel Aslan ve Molla Osman, Üzümlü Köyü'nden Kırkafa, Alacabal Köyü'nden Paşaoğlu İsmail, Madenli Köyü'nden Pörtlek Murat, Kuşuh Köyü'nden Yanık Ali çete oluşturarak Erbaa ve civar köylerinde gasp, soygun, adam öldürme gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır³⁵. Pontusçu Rumlar ve Ermeni azınlıkların mezalimleriyle

31 Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970, s. 311.

32 Fahri Coker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem 1919-1923*, c. III, Ankara 1995, s.916; Sarıkoyuncu, a.g.e., c.II, s.211.

33 Nutuk, c. II, s. 603; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.III, İstanbul 1991, s.136; Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım, Milli Mücadele*, İstanbul 1963, s.281.

34 Ergün Aybars, T.C. *İnkılap Tarihi*, c.I, İzmir 2000, s. 211; Turan, a.g.e., II. Kitap, s.163.

35 Millî Mücadele sırasında Erbaa'da ortaya çıkan çeteler ve faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz., Temiz-Peynirci, a.g.e., s.72-76.

karşı karşıya kalan Erbaa halkı, aynı zamanda çetelerin insanlık dışı hareketleriyle derinden sarsılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi otoritesini güçlendirmek ve asayişin sağlanmasını amacıyla 29 Nisan 1920'de çıkardığı Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri vasıtasıyla isyancılar cezalandırılarak Erbaa'da emniyeti sağlanma yoluna gitmiştir.

Ülke insanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi etrafında kenetlenmesi gerektiği bir dönemde iç isyanlar ve çetecilik olayları ile uğraşması, meclisin bir takım tedbirler almasına neden olmuştur. Daha meclisin açılışının üçüncü gününde gündeme gelen ve İstanbul Hükümeti'nin Meclis'e karşı kışkırttığı insanları aydınlatmak amacıyla İrşâd (aydınlatma, uyarma) Heyetleri kurulmuştur³⁶. Pontusçu hareketlerin ve çete faaliyetlerinin yoğun olduğu Erbaa bölgesine zaman zaman bu amaçla heyetler gelmiştir. Amasya Mutasarrıfı'nın 18 Ekim 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği raporda Erbaa bölgesinde çalışmalar yapan İrşâd Heyeti'nin çalışmalarının başarılı olduğu belirtilmektedir. Bu raporda, "Memleketin müdafaasına ve asayişin temin ve hüsnü muhafazasına ait hususâtta mahalli rüasâ-yı mülkiye ve askeriyesiyle teşrik-i mesai eylemek ve halkı irşâd suretiyle de muvazzaf olmak üzere yedlerine taraf-ı sami-i riyaset penâhîlerinden vesika verilerek memuren i'zâm kıldıkları Dahiliye Vekaleti'nden tebliğ ve iş'âr buyurulan Amasya mebuslarından Dr. Asım ve Miralayzâde Hamdi ve Topçuzâde Ali Bey bütün mülhak kazaları ve lüzum görülen bazı köyleri dolaşarak vazifey-i irşâdiyeyi hüsn-ü ifâ etmiş, Topçuzade Ali Bey Tokad'ın Erbaa Kazası'na giderek orada dahi uhdelere mevdu vazifey-i vataniyenin hüsn-ü ifâsına muvâfık olmuşlardır. Mumaileyhimin vezâif-i mezkure ile Amasya'ya izâmlarından meskut olan fevâid ve muhassenâtın tamamıyla hasıl olduğu arz olunur" denilmektedir³⁷.

36 İrşâd Heyetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı halkın ayaklanması için İstanbul Hükümeti'nin yapmış olduğu propagandalar karşısında, halkın güvendiği kişilerden oluşan ve Millî Mücadele'nin amaçlarının daha iyi anlatılması için kurulmuştur. Önce birbirine düşman edilmiş Anadolu insanının Meclis etrafında toplanmasını ve barıştırılmasını sağlamak amacıyla milletvekilleri arasında oluşturulan İrşâd heyetleri içerisinde, halkın sevdiği yöresel yöneticiler, ulema, öğretmenler ve din adamları da alınmak suretiyle geniş kitlelerin katılımı sağlanarak propaganda hizmetleri yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz., İhsan Güneş, *Birinci T.B.M.M.'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir 1997, s. 269; Ertuğrul Zekai, "Millî Mücadele Dönemi'nde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.25, (Mart 1987), s.19.

37 TBMM Zabıt Ceridesi, c.VI, Ankara 1962, s. 172.

2. Erbaa Çevresinde Pontusçu Faaliyetler

Millî Mücadele yıllarında Erbaa, Osmanlı Devletine başkaldıran Rum ve Ermeniler başta olmak üzere bazı kötü ve yıkıcı emelleri olan isyancı grupların barınacak yer buldukları bir konuma sahip olmuştur.

Doğu Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum devletinin kurulması düşüncesi, Filik-i Etery'nin kuruluşu ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması yıllarına dayanmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi Pontus adıyla Megali İdea'nın hedeflerinden biri olarak ortaya konulmuştur³⁸. Birinci Dünya Savaşı'nda hız kazanan Pontusçu faaliyetleri, başta Ruslar olmak üzere Doğu Karadeniz yöresindeki Rumlar'ı desteklemeleri ve silah yardımı yapmaları üzerine artarak devam etmiştir³⁹. Silahlı Pontus çeteleri, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmelerinden sonra faaliyetlerini büsbütün artırmış, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Vezirköprü, Ladik, Havza, Tokat ve Erbaa civarında Türk köylerini basmışlardır. Rumların Pontusçu faaliyetler etrafında toplanması ve yetiştirilmesinde Merzifon Amerikan Koleji'nin payı büyük olmuştur. Merzifon Amerikan Koleji bünyesinde gizli olarak Rumlar tarafından "Rum İrfanperver Cemiyeti" ve "Orpheus" adlı bir musiki cemiyeti kurulmuş, daha sonra bunlar 1904 yılında "Pontus Cemiyeti" adı altında birleşmişlerdir. Cemiyet "Pontus" adı ile bir gazete çıkarmıştır⁴⁰. Ayrıca İstanbulda kurulan "Pontus Cemiyeti ve Teşkilatı" Yunan emellerine hizmet eden Fener Patrikanesi ile birlikte hareket etmiş, Fener Patrikanesi'nin Trabzon, Amasya, Samsun, Kayseri metropolitleri, bu cemiyete üye olarak Pontus bölgesinde ihtilal hareketlerinin genişleyip gelişmesine ve Pontusçu çetelerin kurulmasına yardımcı olmuşlardır⁴¹. Kiliselerin Yunan propagandası yapması, Yunanistan'dan gönderilen ajanların Rumları kışkırtması ve kurulan silahlı çeteler, giderek Rum gücünü artırmıştır.

38 Yusuf Sarınoy- Hamit Pehlivanlı- Abdullah Saydam, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)**, Ankara 1999, s.5.

39 A.g.e., s.10.

40 A.g.e., s.86.

41 M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikanesi ve Türkiye**, İstanbul 1996, s.236.

Erbaa'da bulunan Rum ve Ermeniler'in nüfusu azınlık durumundadır. Birinci Dünya Savaşı başladığında 27 bin olan Erbaa nüfusunun 3 bin kadarı Rum ve Ermeniler'den oluşmaktaydı⁴². Ancak bunun yanında Erbaa'nın Sarıtarla, Çediğen, Endikpınar, Gölönü, Kırkharman, İskili, Kozlucan, Ilıca, Kızöldüren, Herizdağı, Kalaycılar, Karapınar, Sarıgöl, İncesu, Gökçeşme ve Halilekinciği köylerinde yaşayan insanların tamamı Rum ve Ermeni azınlıklarından oluşmuştur⁴³. Pontus sorununa kadar Osmanlı Devleti'nin diğer yerlerinde yaşayan azınlıklarında olduğu gibi Erbaa'da da ticari faaliyetler bu azınlıkların elinde idi. Erbaa'da bulunan işyerleri ve dükkanların büyük çoğunluğu, Tüfekcioğlu, Abıciohanoğlu, Mandikyan, Asador Efendi, Analon Efendi, Anastas Efendi, Zadiroğlu, Darıcioğulları, Süzmeziyan Efendi, İstefehan Usta, Ohannes Usta, Karabet Usta gibi Rum ve Ermeni vatandaşlar tarafından işletilmiştir⁴⁴.

Buradan anlaşılacağı gibi azınlık durumunda bulunan Rum ve Ermeniler Osmanlı Devleti'nin her tarafında olduğu gibi Erbaa'da da rahat ve huzur içerisinde yaşamışlar, ayaklanmalarına sebep olabilecek hiçbir olayla karşı karşıya kalmamışlardır. Öyleki burada yaşayan Rum ve Ermeniler 21 Ekim 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri bir yazıda Hristiyanlar'ın hayatlarının tehlikede olduğuna dair İstanbul'da çıkarılmış olan söylenti ve dedikoduları esefle karşıladıklarını ve müslümanlarla kardeşçe bir hayat sürdürdüklerini açıklamışlardır⁴⁵. Ancak Osmanlı Devleti'nin otoritesini kaybettiği ve Anadolu'nun işgale uğradığı bir dönemde İtilaf

42 Temiz-Peynirci, a.g.e., s. 66.

43 Oral- Sümer, a.g.e., s.76.

44 Temiz-Peynirci, a.g.e., s.66.

45 Erbaa'dan Dahiliye Nezareti'ne giden yazı şu şekildedir: "Mal, nâmus ve hayatımızın emniyet altında bulunmadığından ve Kuvâ-yı Milliye'ye imdat etmediğimiz takdirde bu havaliyi terke mecbur ettiğimize dair İstanbul'da işâa olunan havadislere karşı teessüf ve nefret izhar eyleriz. Hü-kümet şefkat ve rikkati, cins ve mezhep farkı olmaksızın hepimiz üzerine siyyanen hâkim ve İslâm unsurunun vakar ve ciddiyeti ma'lûm olduğundan dolayı bu gibi söylentilerden dolayı kardeş gibi geçinmekte olduğumuz müslüman vatandaşlarımız karşısında bir hicâp hissi duymakta olduğumuzu arz ve keyfiyetin matbûât vasıtasıyla i'fânını rica eyleriz." Erbaa Rum ve Ermeni Mu'teberânı adına Ermeni Cemâ'ati Reisi Ohanesyan, Süzmeziyan, Kocabırykyan, Rum Cem'iyyeti Rûhânîsi namına Nikolayidis, Dimitri Antonyadis, Yuvaniki Lefteryadis, Andon Lefter. Bkz. *İkdam Gazetesi*, 22 Teşrin-i Evvel 1335(1919), Numara: 8152; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı; *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)*, Ankara 1994, s.255.

Devletlerinin de desteğiyle bir devlet kurma hayaline kapılmışlardır. Pontus Devleti'ni⁴⁶ gerçekleştirmek için uygun fırsat bekleyen Rumlar, bu fırsata Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile ulaşmışlardır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulamaya başlaması üzerine birçok yerde olduğu gibi Pontus bölgesi⁴⁷ içerisinde yer alan Erbaa'da Pontusçu Rum çeteleri kurulmuştur. Erbaa ve çevresinde Pontus faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte Erbaa halkı gerekli tedbirleri almakta gecikmemiş, bu faaliyetler karşısında yetkili makamlarla haberleşme ve alınacak tedbirlerde yetkili olmak üzere 22 Şubat 1919'da Erbaa adına eşraftan Hâzım Efendi, Hacızâde Mustafa Bey, Avni Bey ve Rasim Beyler seçilmişlerdir⁴⁸.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonra Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporlarda, Niksar ve Erbaa yörelerinde kuvvetli 5 Rum çetesi bulunduğunu ancak bu çetelerin hareketsiz bir şekilde olduğunu ifade etmiştir⁴⁹. 26 Mayıs 1919'da Tokat Mutasarrıflığı'ndan yörenin asayişine dair aldığı bilgiyi 3. Kolordu Komutanlığı'na bir şifre yazı ile göndermiştir. Buna göre; Erbaa Kazası'nda genel af üzerine serbest kalan ve eşkiyalık yapan 200 kişilik Hacıbey köylü Lenger Haçor, 150 kişilik Kozlucaalan köyünden İstepil, 100 kişilik Kırkharman köyünden Anastas, 60 kişilik Karamuklu Çakır ve 180 kişilik İkinigarlı diğer Anastas çeteleri Samsun ve Amasya yörelerindeki çetelerle ilişki içerisindeyler. Ayrıca Lenger çetesi bomba ile donanmış bulunmakta ve bu çetelerin ellerinde Osmanlı, Rus silahları bulunmaktadır⁵⁰.

46 Tarihte bağımsız bir Pontus krallığı M.Ö. 281'de İran kökenli Mitrdates tarafından kurulmuştur. Bu krallığa yine M.Ö. Romalı'lar son vermiş, Roma Devleti'nin ikiye ayrılması ile birlikte Pontus bölgesi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu toprakları içerisinde kalmıştır. Pontus Krallığı hiçbir zaman bağımsız bir konuma ulaşamamış, Selçuklulara ve Moğollara vergi vererek varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Pontus Krallığı'na 1461'de Fatih Sultan Mehmet tarafından son verilmiş ve böylece Pontus bölgesi Osmanlı sınırlarına katılmıştır. Bkz., Nuri Yazıcı, *Millî Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918- 1922)*, Ankara 1988, s. 16; *Türk İstiklal Harbi (İç Ayaklanmalar)*, c.VI, Ankara 1964, s.137.

47 Rumların kurmak istedikleri Pontus devleti sınırları, Samsun, Trabzon sahiliyle, hinterlandının da içerisinde bulunduğu bölge olmak üzere Yeşilirmak, Kızılırmak ve Kelkit havzasını kapsamaktaydı. Bkz., Yazıcı, a.g.e., s. 15.

48 Ahmet Önder Özel Arşivi, 22 Şubat 1919 Tarihli Belge.

49 Onar, a.g.e., c.I., s.59-60; Ayrıca geniş bilgi için bkz., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Ankara 1982, s.34-36.

50 Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler, Ankara 1999, Belge No: 33, s.122-124.

Bu çetelerin dışında Erbaa civar köylerinde faaliyet gösteren, müslüman halka karşı tedhiş hareketleri, öldürme, soygun, gasp, yıldırma gibi insanlık dışı olaylar ortaya koyan Rum çeteleri de kurulmuştur. Erbaa Kaymakamı Halil Rifat Beyin verdiği resmi raporda bu yörede kurulan çeteler; Erbaa Kazası'nda oturan Tokatlı saatçi Yuvanıki, Andon oğlu Sifron, Kataralı Kel Anastas, Kırkharman Köyü'nden Anastas, Sarının oğlu Yani, Kanbur, Yorgi, Kalaycı Yasef, Gariboğlu Vasil, Keşişoğlu Panayot, Vasil oğlu Mariko, Karayani, Hacı Abus'un Oğlu ve çete reisi Koca Anastas, Endikpınarı Köyü'nden Anastasoğullarından Karayani, Hacı Pavli oğullarından Anastasoğlu Dimit, Papasoğullarından Deli Andon'un oğlu Antemi-yos, Kiraki Damadı Mihail, Lefterin eniştesi Çerdiğenli Çakır, Büyük Pappasın torunu Koca Anastas ve çete reisi Koca Anastas, Hacı Vasil Köyünden Hacı Beraşki oğlu İlya, Kostantin oğlu Anastas, Arap oğlu Yani, Dimit oğlu Nikola, Macıkoğullarından Yorgi oğlu Nikola, Bülbüloğlu Yorgi, Gülecinoğlu Kostantin, Çırakoğullarından İstavri oğlu Mihail, Pamuk oğlu Lazari, Panayot oğlu İlya, Paylak Dimit, Canik oğlu Anastas, Tekke Köyü'nden Cab Bacak, Kürtler Tekkesi Köyü'nden Söylemez oğlu Tanas, İskili Köyü'nden Kocamanoğlu Hambı, Yunan Yani, Gölönü Köyü'nden Yanko, Neofilos, Pavli, Kel Yani, Naçar Anastas ve babası, Biliçoğlu Hilos, Çavuşoğlu Yani, Küçük Yani, Cibril Köyü'nden Hacı Borisogullarından Kostantin, Anastas oğlu Lazari, Kara Pavli, Efrim, Hacı Pulosoğullarından Sava oğlu Kostantin, Fadara Köyü'nden Haydut Çakır, Abaza oğlu Dimit, Abaza oğlu Sava, Abaza oğlu Pavli, Hristo oğlu Kostantin, Abaza oğlu Dimpos, Abaza oğlu Papas Neodipos, Abaza oğlu Kireki, Hacı Sava oğlu Anastas, Kemençeci oğlu Anastas, papas Yanıdiyos, Beraş oğlu Bortol Hambı, Mihail oğlu Arslan, Tanas'ın Estel, Papas'ın Tilki Arslan, Yenidere Köyü'nden Tanas oğlu Esdil, Kozlucaalan Köyü'nden Kireki oğlu Lazari ve Pavli, Serniç Köyü'nden Tavukçunun İsdil, İris Hacı, Hacı Alaksenoğlu Kirkor, Baltabıyık Mihail, Kızöldüren Köyü'nden Manas, Tanas, Koca Abus, Boğalda oğlu Yorgi, Gökçukur Köyünden Toma oğlu Çakır, Herizdağı Köyü'nden İstavros oğlu Yasef, Yorgi, Kalaycıoğlu Sava, Karapınar Köyünden Beraş oğlu Pandili, Lazari oğlu Panayot, Yani oğlu Pana-

yot, Yani oğlu Papa Dimit, Papa Nikola olmak üzere sayıları 91'i bulan çeteler reisleri tesbit edilerek resmi makamlara bildirilmiştir⁵¹. Bu çeteler gasp, eşkıyalık, jandarma ve asker öldürme gibi Erbaa'da müslüman halk üzerinde baskı kurmak, asayiş bozmak suretiyle Pontus emellerine zemin oluşturmaya çalışmışlardır⁵².

Yine Merzifon Koleji Müdürü M. White, Pontus emellerine ulaşmak için Anadolu'daki alevi vatandaşları kışkırtmaya çalışmıştır. Ona göre aleviler serbest bırakıldıkları takdirde hıristiyanlara katılabilirlerdi⁵³. Aralık 1919 sonlarıyla Ocak 1920 başlarında Tokat ve Erbaa bölgelerinde yaşayan alevi vatandaşlardan bazılarının özel amaçlı kişi ve kuruluşların kışkırtmasıyla, Rum soyguncularıyla işbirliği yaptıkları onlara maddi, manevi yardımlarda bulduklarının öğrenilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, 2 Ocak 1920'de Mucur Askerlik Şubesi Başkanlığı'na durumu bildirmiş, Bektaşî Çelebisi Cemalettin Efendi'nin ve Baba Efendi'nin gerekli uyarma ve müdahalelerde bulunmalarının sağlanmasını istemiştir⁵⁴. Mucur Askerlik Şubesi Başkanı Sadık, ilgili kişilerle temasa geçerek Hacıbektaş Veli Çelebisi Cemalettin Efendi'nin duruma el koymasını ve Rum çeteleri ile işbirliği yaparak milli birliğimizi bozacak hareket içerisinde olan bu kişileri uyaran bir genelge yayınlamasını sağlamıştır⁵⁵.

Erbaa Rumları, Erbaa çevresinde yaptıkları Pontusçu faaliyetlerinin başarıya ulaşması için, Rum Cemiyetleri'nden⁵⁶ ve Samsun Rum Metropolithanesi'nden yardım almışlardır. Samsun Rum Metropolithanesi'nden Erbaa'nın başkaryeleri için Elefiryadis'e 25 Temmuz 1919'da 25 bin kuruş, Erbaa Heyeti'ne 6 Temmuz 1920'de 100 bin kuruş yardım yapılmıştır⁵⁷. Bunun dışında İstanbul Rum Göçmenleri Merkez Heyeti'de Er-

51 Pontus Meselesi, Yay. Har. Yılmaz Kurt, Ankara 1995, s. 338-341.

52 Erbaa'da kurulan Pontusçu çetelerin faaliyetleri için bkz., Kurt, a.g.e., s. 330-337.

53 Tansel, a.g.e., c.I, s.91-91.

54 Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Ankara 1988, s.258.

55 Akçakayalıoğlu, aynı eser, s.258-259.

56 Yunan Megalo İdeası'nın bir parçası olan Pontusçuluğu canlandırmak için kurulan bu cemiyetlerin önemlileri, Rum Göçmenler, Küçük Asya, Rum Matbuat Cemiyetleri'dir.Bkz., Kurt, a.g.e., s.140.

57 Kurt, a.g.e., s. 133.

baa'daki Rumlara parasal yardımda bulunmak amacıyla 50 Osmanlı lirası göndermiştir⁵⁸. Yine İstanbul Pontus Genel Merkezi Osmanlı Bankası vasıtasıyla 1919 ve 1920 yıllarında Erbaa Heyeti'ne 50 Osmanlı lirası göndermiştir⁵⁹. Yapılan bu yardımlar Erbaa Rumları'nın güçlenmesini sağlamış, faaliyetlerinin artarak devam etmesini sağlamıştır.

Erbaa kazası Rum çetelerinin en çok faaliyette buldukları, mezalimlerini yaptıkları yerlerden biri olmuştur. Şıhlı köyünü baştan başa yakan Rum'lar 80 kişiyi öldürmüşler ve 1300 büyük ve küçükbaş hayvanı gasp etmişlerdir. Değişik köylerde Şıhlı köyünde olduğu gibi yağma ve katliam yapmışlardır. Erbaa'da işlenen cinayetlerde toplam 275 müslüman öldürülmüş, 20 kişi ağır şekilde yaralanmış, 30 kadar gelin ve kızın dağlara kaldırılarak iffetleri ayaklar altına alınmış, değişik köylerden 400 kadar hayvan gasp edilmiş ve yakılan 6 köyde toplam 697 ev yakılmıştır⁶⁰. Şüphesiz Rum ve Ermeni çetelerinin yaptıkları mezalim bu rakamlarla sınırlı değildir. O günlere şahit olan Erbaa halkının sonraki nesillere aktardıkları olaylar çok daha vahimdir.

Pontusçu Rumlar'ın Karadeniz bölgesindeki olayları, Batı Anadolu'da Yunan işgali ile uğraşan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni sınırlı imkanlarıyla gerekli tedbirler almaya sevk etmiştir. Meclis 1920 yılı sonunda 3. Kolordu bölgesindeki bütün kuvvetleri toplayacak bir idare kurmayı kararlaştırmıştır. 9 Aralık 1920'de, 407 sayılı kararname ile, 3. Ordu lağvedilerek komutanlığına Nurettin Paşa'nın getirildiği Merkez Ordusu kurulmuştur⁶¹. Merkez Ordusu'nun sorumluluk bölgesi Sivas Vilayeti ile Canik, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat olarak belirlenmiş ve bu ordunun Tokat'ta 5. Kafkas Tümeni'ne bağlı 9. Alay'ın 3. taburu Erbaa'da konuşlandırılmıştır⁶².

58 Kurt, a.g.e., s. 137.

59 Kurt, a.g.e., s. 139.

60 Kurt, a.g.e., s.329.

61 Nütuk, c.II, s.840; Mustafa Balcıoğlu, "Millî Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Asayiş Sağlamak İçin Oluşturulan Milis Kuruluşları", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl.3, c. II, S.6, (Kasım 1990), s.261.

62 *Türk İstiklal Harbi (İç Ayaklanmalar)*, c.VI, s.145.

Merkez Ordusu 1921 yılı başından itibaren Rum çetelerini ortadan kaldırmak için çalışmalara başlamıştır. Pontusçular'a karşı ilk tedbir olarak el-lerindeki silahları toplama girişiminde bulunulmuştur. Nitekim Erbaa Pontusçuları'nın merkezi durumunda olan ve silahlarını teslim etmek istemeyen Rumların Serpin köyünde toplanması üzerine, buraya giden müfreze ile çatışmalar çıkmıştır. Çıkan çatışmalarda müfreze komutanı mülazım (yüzbaşı) ile Jandarma çavuşu yaralanmıştır. Buraya yeni müfrezelerin takviye yapılması ile asiler yakalanmıştır⁶³.

Batı Cephesi'nde Birinci ve İkinci İnönü Savaşları bir takım yeni kıta kuruluşlarını ve intikallerini gerektirmiştir. Dolayısıyla Merkez Ordusu'nda da düzenlemeler yapılmıştır. 12 Haziran 1921'de yapılan düzenlemeye göre 27. Süvari Tugayı'na bağlı 6. ve 53. Süvari Alayları Erbaa'da bulunacaktır⁶⁴. Buna rağmen Rum saldırılarını önlemek bir süre daha mümkün olmamıştır. Rum saldırılarını ve alınan tedbirleri 11 Ağustos 1921 tarihinde meclis görüşmelerinde dile getiren Tokat Milletvekili Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey⁶⁵, Erbaa'da Rumların İslam köylerini yakıp yıktıklarını, bu arada kendi köylerini de yakarak İtilaf Devletlerine "Türkler köylerimizi yakıyor" diye şikayette bulduklarını bildirmiştir. Ayrıca saldırıları önlemede Nurettin Paşa'nın aciz kaldığını belirterek istifasını istemiştir⁶⁶.

Merkez Ordusu Komutanlığı, birliklerin yerleştirildikleri yerlerin uzağında kalan ve önemli kaza merkezlerinde emniyet ve asayiş sağlamada kullanılmak üzere, bulunduğu yerin önemine göre, yüzden ikiyüze kadar mevcutlu Emniyet Teşkilatı kurulmasını istemiştir. Bu teşkilat bir çok yer-

63 Kurt, a.g.e., s. 387vd.

64 Türk İstiklal Harbi (İç Ayaklanmalar), c.VI, s. 148-149.

65 1876'da Tokat'ta doğan Mustafa Vasfi Bey, 1893'de orduya katılmış ve askerlik hizmetinden sonra kendi isteği ile orduda kalmıştır. Çeşitli yerlerde görevde bulunan Mustafa Vasfi Bey, I. Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın 7. Ordu Komutanlığı'ndan itibaren bütün görevlerinde emrinde Karargah Komutanı olarak görev yapmıştır. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın mahiyetinde Samsun'a çıkmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk dönem için yapılan seçimlerde Tokat milletvekili seçilmiştir. Meclis'in II., III. ve IV. dönemlerinde de Tokat milletvekilliği yapan Mustafa Vasfi Bey 10 Ekim 1934'de vefat etmiştir. Bkz., Coker, a.g.e., c.III, s.915-916.

66 TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. II Ankara 1983, s.215; Leyla Kaplan, "Millî Mücadele Döneminde Tokat", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XII, S.35, (Temmuz 1996), s. 586.

de oluşturulamazken Erbaa'da başarılı bir şekilde kurulmuştur. Tokat Muhasarrıfı 21 Ağustos 1921 tarihli bir yazısında 250 kişiden oluşan Erbaa Emniyet Teşkilâtı'nda 324 kadar çeşitli cinste tüfek bulunduğunu bildirmişti⁶⁷. Pontusçu Rumlar'a karşı kapsamlı bir harekate girişmeyi planlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, bu askeri harekate kıydan başlanacağını açıklamıştır. Aynı zamanda Pontusçular'ın insanlık dışı faaliyetlerine tepki duyan bir Rum tarafından, Erbaa'nın Serniç köyünden Yüreka çetesinin Çarşamba kıyılarına ineceği ve orada çapulculuk yapacağı Samsun Merkez Komutanı Yüzbaşı Saim Kâzım'a ihbarı üzerine, derhal harekete geçilerek Erkan-ı Harp Kaymakamı Zühtü Beyin kumanda ettiği alaylar tarafından deniz istikametinde sürülmüş, Çarşamba yakınlarına getirilmiştir. Bu takip hareketi görevi, 1921 yılının Eylül ayı başında Bahriye Müfrezesi'ne verilmiş ve bu müfrezenin takibi sonunda Çarşamba'da çıkan çatışmalarda yüzlerce eşkiya ölmüş ve 14 papazla 50 kadar şâki yakalanmıştır⁶⁸. Aynı yıl Merkez Ordusu'na bağlı birliklerin Rum çetelerine karşı yürüttükleri mücadeleler sonucu ele geçirilen eşkiyalar İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak hakettikleri cezaları vermiştir⁶⁹.

Pontus sorunu ile ilgili olarak mecliste Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey, Tokat milletvekili Rıfat ve Hamdi Beyler İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey'den açıklama istemişlerdir. 10 Haziran 1922 tarihinde konu ile ilgili yapılan gizli oturumda söz alan Rıfat Bey, Ruslar tarafından silâhlandırılan Rumların, müslümanların can ve mal güvenliğini tehdit ettiğini ve Rum çeteleriyle müslümanlar arasında silâhlı çatışmaların yaşandığını açıklamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Rumlara karşı Osmanlı Hükûmeti'nin ihmalkar siyaset takip ettiğini, bundan cesaret alan

67 Balcıoğlu, a.g.e., s. 274.

68 **Yakın Tarihümüz**, "İstiklal Savaşı'nda Denizciler, Pontusçular'ın Sürülmesi", c. 4, S. 43, (20 Aralık 1962), s.124.

69 20 Ekim 1921 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yayımlanan haberde Tokat İstiklal Mahkemesi tarafından şakilere verilen cezalar şu şekildedir; " Erbaa'dan Yorgi oğlu Panayut, Todor oğlu Çakar, Dimorta Lazları, Dimonos ve Somunoğlu Lazar, Nebi oğlu Alexsan'ın katli ve ihrâk ve derdeste jandarmaları katli-i haramlarından dolayı Tokat'ta saliben, Yani oğlu Hriston'un heyet-i fasihiye'ye dahil olarak şekavet ettiğinden Kürt Ali oğullarından Ali oğlu Kör Sadık bil-cümle hıyanet-i vataniyede bulunduğundan Tokat'ta saliben idamına karar verilmiş ve bil-cümle kararlar ayın 15'inde infaz edilmiştir". **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Teşrinievvel 1337(1921), Numara 228.

Rumların katliamlarını artırdığını, kazığa vurmak, ağaca bacağından asmak, yakmak şeklinde çeşitli işkencelerle insanları öldürdüklerini, bu olayların görüldüğü bölgelere jandarmanın giremediğini, ölen insanların toprak üzerinde çürüdüklerini ifade etmiştir⁷⁰. Merkez Ordusu'nun Pontusçular üzerine harekatı 6 Şubat 1923 tarihine kadar sürmüştür. Pontus sorununun büyük ölçüde çözümü, Karadeniz'de yaşayan Rumlar'ın ülkenin başka yerlerine yerleştirmekle mümkün olmuştur. Rumların geri kalan kısmı ise 24 Temmuz 1923 'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması gereği Yunanistan'a göç etmiştir⁷¹. Mustafa Kemal 1 Mart 1923'te yaptığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında Pontus sorununa değinerek, Karadeniz sahili ile Amasya ve Tokat Sancakları içerisinde Pontus adlı kuruluşların dağıtıldığını belirtmiştir⁷². Böylece Karadeniz'de meydana gelen Pontus sorununun çözümüyle birlikte, bu olayların etkili bir şekilde yaşandığı Erbaa'da da Pontus sorunu sona ermiştir. Erbaa halkı yaşanan bu insanlık dışı olayları uzun süre üzerinden atamamıştır. Olayların izlerini silmek için Erbaa'yı terkeden Rum ve Ermeniler'den geriye kalan emvâl-i metruk binaları muhacirlerin iskanına açmak⁷³ ve kiraya vermek⁷⁴ suretiyle değerlendirme yoluna gitmiştir.

3. Sakarya Zaferi Öncesi ve Sonrasında Erbaa Telgrafları

Sakarya Meydan Muharebesi Milli Mücadele tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Anadolu'da büyük bir heyecanla takip edilen muharebeler için, destek mitingleri yapılmış ve telgraflar çekilmiştir. Tüm Anadolu'da olduğu gibi Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde ordumuza manevi destek olmak ve askerlerimize moral vermek amacıyla 23 Ağustos 1921 tarihinde Erbaa'da yapılan mitingde binlerce kişi Misak-ı Milli'ye bağlılık kararı almıştır. Ayrıca Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Alim

70 TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, c. III, s.386.

71 Yusuf Sarıncay- Hamit Pehlivanlı- Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)*, Ankara 1999, s.108.

72 Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, Ankara 1987, s.94.

73 Cumhuriyet Arşivi, 272. 0.0. 11, Yer No: 18.88.10.

74 Cumhuriyet Arşivi, 272. 0.0. 11, Yer No: 17.75.11.

(Ateş) Efendi imzasıyla bir telgraf yayımlanmıştır. “Erbaa halkı Misak-ı Milli’yi teccid ediyor” başlıklı telgrafta “Düşmanı kahr etmek hususunda ki milletin zeval-i nâ-pezir âmâl ve memkûresinin yeni bir tezâhürüne bugün Erbaa muhiti sahne olmuştur. Binlerce halk düşmanın vahşet-i istilasına göğsünü geren fedakar ordumuza karşı perverde ettiği hissiyât-ı millinin vasi’ asâr-ı fedakarı ile ibrâz etmeyi vazife bildikleri vahşet-i asârını imha ile tam bir hayat-ı istiklâlâle nail olmadıkça bir fert kalmayınca kadar azim ve kararımız nükûl etmemek hakkındaki Misak-ı Milliye bu kerede te’yîd ve takviye eylediği necip ordumuza muhitimizin samimi selam ve ihtiramlarını iblâğa tavassutlarını istirham ve âmâl-i mukaddese-i milliyemizin karîben sahayı muvaffakına iktidarını dergah-ı kibriyadan niyaz eyleriz”⁷⁵, şeklinde bağımsız bir yaşama kavuşmadıkça bir fert kalıncaya kadar düşmanla savaşılabacağı belirtilmiştir.

Yunanlıların 23 Ağustos 1921 tarihinde saldırıya geçmeleri ile başlayan Sakarya Meydan Muharebesi, 22 gün 22 gece süren çarpışmalardan sonra Yunan Ordusu’nun taarruz gücü kırılmış ve düşman Sakarya nehri- nin batısına atılmıştır. 13 Eylül 1921’de Yunan Ordusu’nun perişan bir şekilde geri çekilmesi⁷⁶ Anadolu’da büyük bir sevinç ve mutluluk meydana getirmiştir. Sakarya Zaferi’ni Erbaa halkı adına yine Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Alim (Ateş) Efendi tarafından basına gönderdiği bir telgraf vasıtasıyla kutlamıştır. Kahraman ordumuza teşekkür edilerek selamlar gönderildiği bu telgrafta, “İhrâz eylediğiniz zaferden dolayı kazamız halkı, düşmanımızı kâmilten imha ile tam bir hayat-ı istiklâlâle nail olmadıkça bir fert kalıncaya kadar azim ve kararından nükûl etmemek hakkındaki Misak-ı Milli’yi bu kerede te’yîd ve takviye eylediler. Necip ordumuza muhitimizin samimi ve ihtiramlarının iblâğı için başkumandanımızın tavassutları istirham edilmiştir. Ve âmâl-i mukaddese-i milliyemizin karîben saha-yı muvaffakiyete iktidarını dergâh-ı kibriyadan niyaz eyleriz”⁷⁷, demek suretiyle millî hedeflerimize kısa zamanda ulaşmamızı istemişlerdir.

75 Hakimiyyet-i Milliye, 30 Ağustos 1337 (1921), Numara: 277.

76 Yahya Akyüz ve diğerleri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, VI, Ankara 1997, s. 137-138.

77 Hakimiyyet-i Milliye, 23 Eylül 1337 (1921), Numara: 301.

4. Erbaa'da Millî Mücadele'ye Yönelik Örgütlenme Çalışmalarında Öne Çıkan Şahsiyetler

Millî Mücadele döneminde Erbaa halkı ülkenin içerisinde bulunduğu zor şartları yakından takip etmiş, işgale uğramamasına rağmen, diğer işgal altındaki yerlerdeki insanların acılarını paylaşmaya çalışmıştır. Erbaa ileri gelenleri genelde Millî Mücadele'yi desteklemişlerdir. Erbaa Müftüsü Fehmi Efendi, müderris Alim Efendi, eşraftan Şevki Bey ve diğerleri Müdafaa-i Hukuk çatısı altında Millî Mücadele'nin başarılı olması için çalışmışlardır. Bu insanların sınırlı imkanlar dahilinde elde ettiğimiz biyografileri şu şekildedir:

4.1. Hoca Fehmi Efendi

Hoca Fehmi Efendi'nin hayatı ile ilgili elimizde sadece Millî Mücadele'de yaptığı faaliyetlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır⁷⁸.

Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte, Erbaa müftüsü olarak bu hareketin içerisinde yer almıştır⁷⁹. Millî Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatmıştır. Bu arada Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinde görev alan Hoca Fehmi Efendi⁸⁰, din adamı vasfıyla Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde, Heyet-i Nasiha ve İrşâdiye Heyeti'nde görev yapmıştır⁸¹. İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadele aleyhinde yayınladığı İstanbul fetvasına karşılık yayımlanan, Ankara fetvasını Erbaa müftüsü sıfatıyla tasdik etmiştir⁸².

Birinci Dönem Tokat Milletvekili seçilen Şeyh Şükrü Efendi'nin meclise katılmadan istifa etmesi üzerine Hoca Fehmi Efendi milletvekili seçil-

78 Meclis faaliyetlerine katılmadığı için Tercüme-i Hâl Kağıdı doldurulamamıştır. 23 Haziran 1941 tarihinde TBMM. Başkanlığı Genel Kâtipliği'nin Tokat Valiliği'ne yazdığı yazıda Hoca Fehmi ile ilgili bilgi istenmiş ancak Tokat Valiliği'nin 8 Temmuz 1941'de verdiği cevapta hayatıyla ilgili bilgi bulunmadığı, kendisinin vefat ettiğinin öğrenildiği ve hoca kıyafetli bir fotoğrafının ilişikte yollandığı bildirilmiştir. Bkz, TBMM. Arşivi, 1. Dönem, Tokat Milletvekilleri Dosyası.

79 Sarıkoyuncu, a.g.e., c.I, Ankara 1999, s.26.

80 Sarıkoyuncu, a.g.e., c.II, s.211.

81 Mehmet Ülkü, Millî Mücadele Döneminde Tokat, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2001, s.73.

82 Sarıkoyuncu, aynı yer.

miş, ancak onunda mazeret beyan ederek meclise katılmadan istifa etmesi üzerine yerine Mustafa Vasfi Bey meclise katılmıştır⁸³.

Hoca Fehmi Efendi, Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ndeki görevini meclis açıldıktan sonrada sürdürmüştür⁸⁴ ve 1931 yılında vefat etmiştir⁸⁵.

4.2. Alim (Ateş) Efendi

Millî Mücadele döneminde Erbaa'da önemli hizmetlerde bulunmuş kişilerden biriside Alim Efendi'dir. 1878 yılında Erbaa'da doğan Alim Efendi'nin babası Ömer Tahir Efendi, annesi Emine Hanımdır⁸⁶. İstanbul Fatih Medresesi'nde 6 sene öğrenim gördükten sonra 1909 tarihinde mezun olmuştur. 1910 tarihinde 200 kuruş maaşla Erbaa Mahkeme Azalığı'na atanan Alim Efendi, aynı zamanda mutasarrıflık görevinde bulunmuş, daha sonra Meclis İdare Azalığı yapmıştır⁸⁷. Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte Erbaa'da bu hareket içerisinde yer alarak, yaptığı güzel konuşmalarla halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında yer almış ve cemiyetin başkanlığını yapmıştır⁸⁸. 1.1.1923 tarihinde Erbaa müderrisliğine atanan Alim Efendi, bir yıl bu görevde kaldıktan sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte 3 Mart 1924'de Erbaa vaizliğine atanmıştır⁸⁹.

Harekâtı Millîye'ye tayin edilmiş ve İzmir İktisat Kongresi'ne Erbaa murahhası olarak katılmıştır⁹⁰. Çevresinde hatip ve otoriter bir kişi olarak

83 TBMM Arşivi, I. Dönem, Tokat Milletvekilleri Dosyası, 19 Nisan 1920 Tarihli Tokat seçim Heyeti Mazbatası; Sarıkoyuncu, aynı eser, c.II, s.211; Coker, aynı eser, c.III, s.983; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet, İkinci Grup*, İstanbul 1994, s.103; T.B.M.M. Albümü 1920-1991, Ankara 1994, s.45.

84 22 Mart 1921 Tarihli Vekiller Heyeti'nin 67/424 numaralı emirleri doğrultusunda, Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yeniden yapılanmaya gitmiş ve oluşturulan merkez heyetin 23 Mart 1921 tarihli yazı ile TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiği belgede Hoca Fehmi Efendi'nin ismi de geçmektedir. Bkz., Tülay Duran, "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi (II)", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.33, (Kasım 1987), s.9-10, Ek 16.

85 TBMM Arşivi, I. Dönem, Tokat Milletvekilleri Dosyası, Tokat Valiliği'nin 8 Temmuz 1941 Tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kâtipliği'ne gönderdiği yazı.

86 *Diyanet İşleri Reisliği Memurlarına Ait Sicil Cüzdanı*, Sicil No: 197, Ankara 1934, s. 3; Alim Efendi'nin oğlu Şahap Ateş ile yapılan 29.12.2002 tarihli görüşme.

87 A.g.e., s.33.

88 A.g.e., s.19.

89 A.g.e., s.5.

90 A.g.e., s.33.

tanınan Alim Efendi, yaptığı hizmetlerinden dolayı 18.5.1926 tarih ve 4196 numaralı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁹¹. 1948 yılında vefat etmiştir.

4.3. Şevki (Önder) Bey

1888 yılında Erbaa'da doğan Şevki Bey, ticaretle uğraşmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan önce İttihat Terakki Partisi Erbaa şubesinde yöneticilik yapmıştır. Millî Mücadele'nin başlaması üzerine arkadaşları ile birlikte Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır. Millî Mücadele'de Erbaa ve çevresindeki görev yapan Milli Kuvvetlere maddi yardımlarda bulunmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulduğunda kasasının anahtarlarını yeni kurulan devlet için tahsis etmiştir. Çok partili hayata geçişte bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri ile kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Erbaa'da teşkilatlanmasını sağlamış ve bu fırkanın Erbaa ilçe başkanlığını yapmıştır. Sanayici ve tüccar olarak yaşamını sürdüren Şevki Bey, 21.7.1953'de vefat etmiştir. İstiklal Madalyası olan Şevki Bey evli ve dört çocuk babasıdır⁹².

Sonuç

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Anadolu'nun değişik yerleri İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Orta Karadeniz'de bulunan Erbaa, işgallerden uzak bir yerde bulunmasına rağmen Millî Mücadele'ye gerekli desteği veren ve işgal bölgeleri ile irtibatta olan bir merkez olmuştur. Şüphesiz bu durum ateşkes antlaşmasından sonra azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlerini artırmaları ve buldukları yerlerde müslüman halka karşı yaptıkları insanlık dışı olaylarla da ilgilidir. Erbaalılar bir taraftan işgalcilerle uğramış bölgelere destek vermek, yardımlarda bulunmak amacıyla Erbaa Redd-i İlhâk Cemiyeti ve Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, diğer taraftan da Pontusçu Rumların ve ayrılıkçı Ermenilerin Erbaa

91 Aynı yer, s.19.

92 Şevki Bey'in torunu Ender Şevki Önder Bey'in vermiş olduğu Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

çevresindeki faaliyetleri karşısında gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Rum ve Ermeni çetelerine karşı ordu ile elele veren Erbaa halkı 1923 yılına kadar süren mücadeleler sonucunda bu azınlıkların faaliyetlerine son vermiştir.